

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ЗАШТИТНИК ГРАЂАНА
4114-46/2019
Београд

Заштитник грађана
Zaštitnik građana

дел. бр. 17936 датум: 29. мај 2020.

НАЦИОНАЛНИ МЕХАНИЗАМ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ ТОРТУРЕ

МОНИТОРИНГ УСТАНОВА У КОЈИМА СЕ НАЛАЗЕ ИЛИ СЕ МОГУ НАЛАЗИТИ
ЛИЦА ЛИШЕНА СЛОБОДЕ

ИЗВЕШТАЈ О ПОСЕТАМА ВОЈНИМ ОБЈЕКТИМА ВОЈСКЕ СРБИЈЕ

Београд, мај 2020. године

САДРЖАЈ

1. УВОД

- 1.1. Мандат Националног механизма за превенцију тортуре
- 1.2. Подаци о посетама
  - 1.2.1. Општи подаци
  - 1.2.2. Ток посета
  - 1.2.3. Сарадња са НПМ
- 1.3. Припрема за посете
- 1.4. Правни оквир

2. УТВРЂЕНО СТАЊЕ

- 2.1. Материјални услови у просторијама
- 2.2. Извршење дисциплинских санкција
  - 2.2.1. Забрана изласка из војног објекта
- 2.3. Здравствена заштита
- 2.4. Дисциплински поступак
- 2.5. Надзор
- 2.6. Право на притужбу

3. ПРЕПОРУКЕ

1. УВОД

1.1. МАНДАТ НАЦИОНАЛНОГ МЕХАНИЗМА ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ ТОРТУРЕ

Законом о ратификацији Опционог протокола уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака¹ прописано је да Национални механизам за превенцију тортуре (НПМ) обавља посете установама у којима се налазе или се могу налазити лица лишена слободе, у циљу одвраћања државних органа и службених лица од било каквог облика мучења или било ког другог облика злостављања, као и ради усмеравања државних органа ка стварању смештајних и осталих животних услова у установама у којима се смештају лица лишена слободе у складу са важећим прописима и стандардима.

НПМ има право: на несметан, ненајављен и свакодобан приступ свим установама и свим просторијама у којима се налазе или се могу налазити лица лишена слободе; да насамо разговара са тим лицима и са службеним лицима, која су обавезна да сарађују тим поводом, као и са свим осталим лицима која могу имати информације значајне за поступање према лицима лишеним слободе; на приступ свој документацији која се односи на та лица; да надлежним органима даје препоруке у циљу побољшања начина поступања према лицима лишеним слободе и унапређења услова у којима се она задржавају или затварају.

У члану 2а Закона одређено је да Заштитник грађана обавља послове НПМ и да у обављању тих послова сарађује са омбудсманима аутономних покрајина и удружењима чијим је статутом предвиђени циљ удруживања унапређење и заштита људских права и слобода, у складу са законом.

У институцији Заштитника грађана формирана је посебна организациона јединица Одељење националног механизма за превенцију тортуре, која обавља стручне послове НПМ, чији је мандат одређен чланом 4. Опционог протокола уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака тортуре.

Заштитник грађана и Покрајински омбудсман АП Војводине су потписали Меморандум о сарадњи у обављању послова НПМ,² којим је предвиђено је да ће Покрајински омбудсман активно учествовати у посетама мониторинг тима НПМ установама у којима су смештена лица лишена слободе, а које се налазе на територији АП Војводине.

По обављеним посетама, НПМ сачињава извештаје које доставља посећеним установама. Након тога, НПМ одржава стални дијалог са посећеном установом, као и органом у чијем је саставу та установа, у циљу отклањања утврђених недостатака који могу довести до појаве тортуре, нељудског или понижавајућег поступања.

---

¹ "Сл. лист СЦГ - Међународни уговори", бр. 16/05 и 2/06 и "Сл. гласник РС - Међународни уговори", бр. 7/11.

² Потписан 12. децембра 2011. год.

1.2. ПОДАЦИ О ПОСЕТАМА

1.2.1. ОПШТИ ПОДАЦИ

ПОСЕТЕ ОБАВИО	Заштитник грађана, у сарадњи са Покрајинским заштитником грађана - омбудсманом	
ОСНОВ ПОСЕТА	Обављање послова НПМ, у складу са чл. 2а Закона о ратификацији Опционог протокола уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака	
ВРСТА ПОСЕТА	Редовне посете, по Плану посета НПМ за 2019. годину	
НАЈАВА ПОСЕТА	Најављене посете	
САСТАВ ТИМА	<p><i>Вођа тима:</i> Марко Анојчић, <i>Заштитник грађана/Одељење НПМ</i></p> <p><i>Чланови тима:</i> Анико Ширкова, <i>заменица Покрајинског заштитника грађана</i> Ивана Босиљчић, <i>Стручна служба Заштитника грађана</i> Гордан Ђерић, <i>Стручна служба Покрајинског заштитника грађана</i></p>	
ПОСЕЂЕНИ ВОЈНИ ОБЈЕКТИ		
НАЗИВ	МЕСТО	ДАТУМ ПОСЕТЕ
Касарна "Мајор Милан Тепић"	Јаково	12. август 2019. године
Касарна "Генерал Павле Јуришић - Штурм"	Пожаревац	14. август 2019. године
Касарна "Војвода Живојин Мишић"	Ваљево	16. август 2019. године
Касарна "Церски јунаци"	Шабач	22. август 2019. године
Касарна "Растко Немањић"	Панчево	29. август 2019. године
Касарна "База Југ"	Бујановац	19. септембар 2019. године
Касарна "1300 каплара"	Врање	19. септембар 2019. године
Касарна "Војвода Петар Бојовић"	Лесковац	20. септембар 2019. године

Касарна "Мија Станимировић"	Ниш	26. септембар 2019. године
Касарна "Стефан Немања"	Рашка	03. октобар 2019. године
Касарна "Јован Курсула"	Краљево	03. октобар 2019. године
Касарна "Цар Лазар"	Крушевац	04. октобар 2019. године
Касарна "Бачка"	Бачка Топола	17. октобар 2019. године
Касарна "Аеродром"	Сомбор	17. октобар 2019. године
Касарна "Александар Берић"	Нови Сад	18. октобар 2019. године
Касарна "Ратко Павловић – Ћићко"	Прокупље	25. октобар 2019. године

1.2.2. ТОК ПОСЕТА

У свим посећеним касарнама, тим НПМ је примио командант касарне или други старешина, којима је представљен мандат НПМ, план и циљ посета. Од старешина су прибављене информације од значаја за извршење дисциплинских санкција. Потом је тим обилазио просторије за извршење дисциплинских санкција, где је проверавао материјалне услове у њима, извршио увид у евиденције и другу релевантну документацију и разговарао са војницима задуженим за стање у просторијама и надзор над санкционисаним војником. Напоследку су војним старешинама изнета прелиминарна запажања из посета и најављена израда збирног извештаја и успостављање континуираног дијалога са Војском Србије и Министарством одбране у погледу налаза из посета и имплементације препорука.

1.2.3. САРАДЊА СА НПМ

У свим посећеним касарнама команданти, старешине и други припадници Војске Србије у потпуности су сарађивали са тимом НПМ, омогућили обилазак посебних просторија, пружили информације од значаја за остваривање мандата НПМ и учинили доступном сву затражену документацију, која се односи на начин извршења дисциплинских санкција које обухватају лишење или ограничење слободе лица којима је изречена.

1.3. ПРИПРЕМА ЗА ПОСЕТЕ

НПМ има овлашћење да редовно проверава третман лица лишених слободе у притворским установама, да даје препоруке надлежним органима у циљу побољшања третмана и положаја лица лишених слободе и да подноси предлоге и даје мишљења у вези са важећим или

предложеним законима³. Под лишењем слободe, у смислу Опционог протокола, подразумева се било који облик притвора или затварања или стављања лица у јавно или приватно место чувања, које то лице према одлуци судског, управног или другог тела не може да напусти својевољно.

Будући да су Законом о Војсци Србије⁴ прописане дисциплинске санкције које се могу изрећи због повреде војне дисциплине, а да неке од њих, у смислу Опционог протокола, представљају лишење слободe, НПМ је током 2019. године отпочео праксу посета војним објектима у којима се налазе просторије за извршење дисциплинских санкција које се састоје у забрани удаљења из посебних просторија у војном објекту.

НПМ сматра да на овај начин Република Србија истовремено поступа и по препоруци Комитета министара Савета Европе државама чланицама да предузму мере заштите припадника оружаних снага од излагања мучењу или нечовечном или понижавајућем поступању или кажњавању, уз посвећивање посебне пажње рањивијим категоријама као што су регрути.⁵

Такође, посете НПМ су облик цивилне и демократске контроле Војске Србије предвиђене Уставом,⁶ као и Законом о Војсци Србије, којим је прописано да демократску и цивилну контролу Војске Србије врше Народна скупштина, Заштитник грађана и други државни органи у складу са својим надлежностима, грађани и јавност.⁷

Посете су биле најављене Министарству одбране. У тиму НПМ за посете касарнама Војске Србије које се налазе на територији АП Војводине учествовали су и представници Покрајинског заштитника грађана – омбудсмана АП Војводине.

У фази припреме посета, од Министарства одбране затражени су подаци о броју изречених дисциплинских санкција: забрана удаљења из посебних просторија у војном објекту и забрани изласка из касарне или другог војног објекта, у периоду од 2014 - 2018. године, као и подаци о местима/касарнама у којима се налазе посебне наменске просторије за извршење дисциплинске санкције забране удаљења из посебних просторија.⁸ Министарство одбране доставило је све тражене податке, те је НПМ у циљу утврђивања начина извршења ових дисциплинских санкција и поступања према санкционисаним лицима, посетио 16 касарни Војске Србије, од којих у 15 постоје просторије намењене за извршење забране удаљења из посебних просторија у војном објекту, док је једна касарна⁹ посећена будући да су у њој 2018. године у два случаја биле изречене дисциплинске мере забране изласка из касарне или другог војног објекта.

---

³ Опциони протокол уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака, чл 19.

⁴ "Службени гласник РС", бр. 116/07, 88/09, 101/10 - др. закон, 10/15, 88/15 - одлука УС, 36/18 и 94/19.

⁵ Препорука ЦМ/Рец (2010) 4 Комитета министара државама чланицама о људским правима припадника оружаних снага (Усвојена од стране Комитета министара 24. фебруара 2010), т. 10.

⁶ Чл. 141. ст. 1. Устава Републике Србије ("Сл. гласник РС", бр. 98/06).

⁷ Закон о Војсци Србије, чл. 29. ст. 3.

⁸ Акт Заштитника грађана 419-17/19, дел. број 9596 од 29. марта 2019. год.

⁹ Касарна "Растко Немањић" у Панчеву.

У припреми мониторинга сачињен је упитник са питањима из области од значаја за остваривање мандата НПМ.

Током посета касарнама, НПМ није затекао ниједно лице на извршењу дисциплинске санкције забране удаљења из посебних просторија у војном објекту нити су те санкције изрицане током 2019. године до дана посете НПМ. У већини јединица Војске Србије и већини посећених касарни, ове санкције нису изрицане ни извршаване од 2011. године када је обустављена обавеза служења војног рока.

Према подацима добијеним од Министарства одбране, у дисциплинским поступцима вођеним пред војним дисциплинским судовима у периоду од 2015 - 2018. године ни један професионални припадник Војске Србије није осуђен на дисциплинску казну *забрана удаљења из посебних просторија у војном објекту до 30 дана*. У 2014. години изречена је једна таква казна, али је пре извршности пресуде тај професионални војник разрешен од професионалне војне службе по основу истека уговора, те казна није извршена. У периоду од 2014. – 2018. године, у Команди за обуку изречено је 15 *забрана удаљења из посебних просторија у војном објекту до 30 дана* и 10 *забрана удаљења из посебних просторија у војном објекту до 15 дана*. Приликом посета касарнама, НПМ је уочио да су санкције изрицане углавном у знатно краћем трајању од прописаног максимума (2 – 10 дана).

Извештај садржи приказ података о третману санкционисаних војника¹⁰ и условима у којима бораве током извршења санкције, са препорукама за унапређење или отклањање утврђених недостатака.

1.4. ПРАВНИ ОКВИР

Дисциплинска одговорност припадника Војске Србије прописана је Законом о Војсци Србије,¹¹ а ближе уређена Правилном о војној дисциплини.¹²

Припадник Војске Србије дисциплински је одговоран за повреде дужности из службе. Повреде се деле на: лакше – дисциплинске грешке и теже – дисциплинске преступе. У зависности од врсте повреде изричу се различите дисциплинске санкције: за дисциплинске грешке изричу се дисциплинске мере, а за дисциплинске преступе дисциплинске казне. По истом критеријуму разликују се и две врсте дисциплинског поступка, један се примењује приликом расправљања одговорности за дисциплинске грешке, а други при расправљању одговорности за дисциплинске преступе. Први примењују и спроводе надлежне војне старешине, односно претпостављени старешина за дисциплинске грешке свих лица која су му потчињена, а други примењују и спроводе војни дисциплински судови.

Законом су прописане врсте дисциплинских мера и дисциплинских казни које се могу изрећи за повреде дужности из службе одређеним припадницима Војске Србије. Међу прописаним санкцијама су и: дисциплинска **мера забране удаљења из посебних**

¹⁰ За потребе овог извештаја ће се користити термин "војник" за све припаднике Војске Србије.

¹¹ Глава XIII, одељак 2. Дисциплинска одговорност, чл. 145 - 170.

¹² "Службени војни лист", бр. 9/16 и 16/16.

просторија у војном објекту до 15 дана и дисциплинска мера забране изласка из касарне или другог војног објекта у трајању до 15 дана, које се могу изрећи за *лакше повреде дужности из службе* војницима на служењу војног рока, кадетима војне високошколске установе, као и лицима у резервном саставу док се налазе на војној дужности у Војсци Србије и лицима на другом стручном оспособљавању за официре и подофицире.

За *теже повреде дужности из службе* може се изрећи садржински иста санкција у дужем трајању – **дисциплинска казна забрана удаљења из посебних просторија у војном објекту до 30 дана**. Ова дисциплинска казна може се изрећи професионалном војном лицу за учињени дисциплински преступ, као и војнику на служењу војног рока, лицу у резервном саставу и лицу на другом стручном оспособљавању за официре и подофицире док се налазе на војној дужности у Војсци Србије. У посебном случају,¹³ наведеним лицима, уз услов да је лице навршило 18 година у време извршења, може се изрећи дисциплинска казна **забрана удаљења из посебних просторија у војном објекту до 60 дана** ако ниједна од законом предвиђених дисциплинских мера и казни не би одговарала тежини повреде или степену његове одговорности.

Дисциплинске грешке и дисциплински преступи војника на служењу војног рока, лица у резервном саставу и лица на другом стручном оспособљавању за официре и подофицире док се налазе на војној дужности, сходно члану 4. Правила о војној дисциплини, расправљају се према одредбама Закона о Војсци Србије, Закона о општем управном поступку и одредбама тог правила, док се дисциплински преступи професионалних припадника Војске Србије расправљају према одредбама Закона о Војсци Србије, Законика о кривичном поступку и одредбама тог правила. Законом о Војсци Србије, чланом 147, прописано је да се приликом утврђивања дисциплинске одговорности припадника Војске Србије у поступцима у којима се утврђује дисциплинска одговорност за извршене дисциплинске преступе, сходно примењују начела, односно правила кривичног права.

Дисциплинске казне изречене војнику на служењу војног рока, лицу у резервном саставу и лицу на другом стручном оспособљавању за официре и подофицире док се налазе на војној дужности, извршавају се на исти начин као и дисциплинске казне изречене професионалним војним лицима. Разлика је једино у томе што се војнику на служењу

---

¹³ Чл. 155а Закона о Војсци Србије: При одлучивању о одговорности војника, војника у резерви, кадета војне високошколске установе, ученика војних школа и слушаоца школе за резервне официре због дела које се према одредбама Кривичног законика може расправити у дисциплинском поступку, као и при одлучивању о њиховој одговорности за прекршај када се у прекршајном поступку предмет уступи надлежном војном дисциплинском суду, учиниоцу (осим лица које у време извршења дела, односно прекршаја није навршило 18 година живота) може се изрећи дисциплинска казна забрана удаљења из посебних просторија у војном објекту до 60 дана ако ниједна од дисциплинских мера предвиђених у чл. 154. и 155. овог закона не би одговарала тежини повреде или степену његове одговорности.

При одлучивању о одговорности професионалних војних лица због дела које се према одредбама Кривичног законика може расправити у дисциплинском поступку, као и при одлучивању о њиховој одговорности за прекршај када се у прекршајном поступку предмет уступи надлежном војном дисциплинском суду, учиниоцу се може изрећи дисциплинска казна забрана удаљења из посебних просторија у војном објекту до 60 дана ако ниједна од дисциплинских мера и казни предвиђених у члану 152. овог закона не би одговарала тежини повреде или степену његове одговорности.

војног рока дисциплинска санкција забрана удаљења из посебних просторија у војном објекту у трајању дужем од два дана не рачуна у служење војног рока.¹⁴

У пракси, дисциплинске санкције које се састоје у забрани удаљења из посебних просторија у војном објекту тешко су применљиве. Наиме, припадник Војске Србије одговоран је за повреду дужности из службе, у смислу члана 146 став 1 Закона о Војсци Србије, **док је у служби**. У условима добровољног служења војног рока, када су војници под уговором који закључују са Министарством одбране, изрицање забране удаљења из посебних просторија у војном објекту у трајању дужем од два дана, значило би потребу продужења војног рока, односно продужења уговора, па и свих права и обавеза које из тога произилазе, укључујући и право на плату. Поред тога, за продужење уговора потребна је сагласност воља уговорних страна, коју војник којем је ова забрана изречена не мора дати.

НПМ налази да је управо то разлог што се ове санкције изузетно ретко изричу и извршавају, односно што у већини јединица нису изрицане ни извршаване готово пуну деценију од обустављања обавезе служења војног рока, те се поставља питање сврхе и домаћаја прописивања ових дисциплинских санкција. Дисциплинска санкција која се састоји у забрани удаљења из посебних просторија у војном објекту имала би значај у случају поновног увођења обавезе служења војног рока.

Законом о Војсци Србије прописане су различите дисциплинске санкције, као што су забрана унапређења у виши чин, враћање у претходни чин, одузимање чина, за војнике и опомена, укор, прекоредна служба до три смене, а за професионална војна лица и смањење плате у одређеном проценту и трајању, смењивање са дужности уз постављење на непосредно нижи положај, смењивање са руководеће дужности, а такође и губитак службе, што ономе који одлучује/надлежном органу омогућава да, након сагледавања свих околности конкретног случаја, изабере одговарајућу санкцију и исту индивидуализује.

---

¹⁴ Чл. 154. ст. 3. Закона о Војсци Србије.

2. УТВРЂЕНО СТАЊЕ

2.1. МАТЕРИЈАЛНИ УСЛОВИ У ПРОСТОРИЈАМА

Просторије за извршење дисциплинских санкција које се састоје у забрани удаљења из посебних просторија у војном објекту (у даљем тексту: дисциплинске просторије) су формиране на нивоу гарнизона или гарнизоног места, који обухватају једну или више касарни. То значи да се у ове просторије не смештају само војници из касарни у којима су оне формиране, већ и војници из других касарни у оквиру гарнизона, односно гарнизоног места. У пракси, јединица која нема дисциплинске просторије шаље захтев команди, која одређује у ком војном објекту ће се извршавати мера. Оне се у свим касарнама које су посећене налазе у објекту који користи чуварска служба.

Услови у дисциплинским просторијама се не разликују битно од просторија у којима су смештени остали војници, у шта се НПМ уверио обиласком спаваоница у појединим касарнама. Колико је НПМ могао да примети, уочљиве разлике су да се на прозорима и вратима или уместо врата већине дисциплинских просторија налазе решетке, као и да су предвиђене за мање војника.

Дисциплинска просторија у једној од посећених касарни

Приликом увида и оцене стања материјалних услова у дисциплинским просторијама НПМ је на првом месту имао у виду чињеницу да ове просторије у највећем броју случајева дуги низ година нису коришћене и да по свему судећи и у будуће неће бити у учесталијој употреби. Упркос томе, НПМ, полазећи пре свега од своје превентивне улоге, указује на потребу за унапређењем у појединим аспектима материјалних услова.

Уопштено говорећи просторије су затечене у добром стању, уредне и одржаване са задовољавајућим нивоом хигијене. Најрепрезентативнији пример је дисциплинска просторија у касарни у Крушевцу, која је недавно реновирана и оспособљена за ову намену, а у најлошијем стању је затечена просторија у касарни у Лесковцу, која дуго није коришћена ни одржавана. Просторија у касарни у Пожаревцу се у дану посете реновирала.

Све просторије су имале спољне прозоре, које су углавном омогућавале одговарајуће проветравање. Изузетак су прозори у дисциплинској просторији касарне у Новом Саду, на којима су решетке постављене са унутрашње стране, тако да се прозори не могу отворити.

Као недостатак који је констатован у већем броју случајева је недовољна природна или вештачка осветљеност дисциплинских просторија. У тим просторијама, постојећи прозори због своје величине, неисправности, положаја или препрека које су уз или на њих постављене нису омогућавали довољан доток природне светлости, а уређаји за вештачко осветљење су затечени неисправни или са недовољном снагом да адекватно осветле просторију. Под недовољном осветљеношћу, природном и вештачком, НПМ подразумева да она не омогућава читање без сметњи за вид, што је стандард Европског комитета за спречавање мучења и нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања (ЦПТ). Иако се овај стандард односи на услове у затворским спаваоницама, НПМ налази да су примењиви и на услове у дисциплинским просторијама у војним објектима.

Сав животни простор затвореника (и појединачне и ћелије за више затвореника) треба да имају природно светло као и вештачко осветљење које је довољно за читање.¹⁵

ЦПТ наилази на справе као што су метални капци, жалюзине или табле на прозорима ћелија које спречавају улазак свежег ваздуха у просторије. Они се нарочито често срећу у затворима за лица која очекују суђење. ЦПТ у потпуности прихвата да у случају неких затвореника могу бити потребне посебне безбедносне мере чији је циљ спречавање ризика од тајних договора или криминалних радњи. Примена таквих мера, међутим, треба да буде пре изузетак него правило. То подразумева да одговорне власти морају да испитају случај сваког затвореника да би утврдили да ли су посебне безбедносне мере заиста оправдане у његовом случају. Поред тога, чак и када су такве мере неопходне, никада не треба да укључују лишавање затвореника од природног светла и свежег ваздуха. То су основни животни услови на које сваки затвореник има право, а осим тога, одсуство ових елемената ствара услове који су погодни за ширење болести, нарочито туберкулозе.

ЦПТ схвата да обезбеђење пристojних животних услова у затворским установама може да буде веома скупо и њихово унапређење у многим земљама спречава недостатак новца. Међутим, уклањање направа које блокирају прозоре на ћелијама затвореника (и намештање

¹⁵ Стандарди ЦПТ: Животни простор по затворенику у затворским установама, ЦПТ/Инф (2015) 44, Прилог: Примери других фактора које треба узети у разматрање приликом процене затворских услова.

у таквим изузетним случајевима, алтернативних безбедносних справа одговарајућег изгледа) не би требало да укључује велика улагања, а било би од велике користи за све заинтересоване.¹⁶

Полазећи од тога, ЦПТ приликом посета дисциплинским просторијама у војним објектима препоручује надлежним органима да се у овим просторијама обезбеди одговарајуће осветљење. На пример, након посете дисциплинским просторијама Гардијског батаљона у Талину, Република Естонија:

ЦПТ препоручује да се одмах предузму кораци за побољшање приступа природној светлости у дисциплинским ћелијама. Ћелија која тренутно нема приступ природном светлу не сме се више користити док се такав приступ не обезбеди.¹⁷

Дисциплинска просторија у једној од посећених касарни

Скоро све дисциплинске просторије су опремљене грејним телима, најчешће повезаним са централним грејањем које постоји у касарни или изузетно са локалним централним грејањем. У појединим просторијама и даље постоје и додатна грејна тела на чврсто гориво. Иако су посете обављене током топлијег временског периода, утисак је да су постојећа грејна тела довољна за задовољавајуће загревање просторија у хладнијем периоду.

¹⁶ Стандарди ЦПТ: Нови стандарди ЦПТ у погледу издржавања казне затвора, ЦПТ/Инф (2001) 16, пар. 30.

¹⁷ Извештај ЦПТ о посети Естонији 2012. године, ЦПТ/Инф (2014) 1, пар. 152.

Недостатак је у касарни у Прокушљу, чија дисциплинска просторија не поседује грејно тело, као ни цео објекат у коме се она налази. Према наводима затечених војних лица, у плану је увођење грејања на струју у овај објекат. Такође, касарна у Лесковцу нема грејно тело, а према службеним наводима у случају да се неко налази у њој била би убачена пећ на струју.

На улазу у највећи број дисциплинских просторија су истакнути подаци о површини и запремини просторија и оне у већем броју случајева испуњавају минималне стандарде простора по броју лица који је предвиђен да у њима борави. За број лица који је предвиђен НППМ је узео као релевантан број лежајева које је затекао у просторијама, а за стандарде простора релевантне стандарде ЦПТ, о којима ће бити више речи у наставку текста. Ипак, у неколико касарни, уколико би сви лежајеви били попуњени, не би били испуњени ови стандарди. У исто време, НППМ има у виду да у постојећим околностима ове просторије вероватно никада неће бити попуњене. Без обзира на то, потребно је уподобити предвиђени капацитет односно број лежајева са површином ових просторија. НППМ указује на стандарде животног простора ЦПТ:

Из ових разлога, ЦПТ је одлучио да унапреди пожељан стандард када су у питању ћелије за смештај од два до четири затвореника, додајући 4 м² по додатном затворенику на минимални животни простор од 6 м² у појединачној ћелији:

- 2 затвореника: барем 10 м² (6 м² + 4 м²) животног простора + санитарни чвор
- 3 затвореника: барем 14 м² (6 м² + 8 м²) животног простора + санитарни чвор
- 4 затвореника: барем 18 м² (6 м² + 12 м²) животног простора + санитарни чвор

Другим речима, било би пожељно да се у ћелији од 8 до 9 м² не смешта више од једног затвореника, а у ћелији од 12 м² не више од два затвореника.¹⁸

Овај стандард ЦПТ је применио такође након посете Гардијском батаљону у Талину:

ЦПТ би такође желео да подсети на минимални животни стандард од 4 м² по притвореној особи (видети параграф 34). Иако признаје да је максимална дужина притвора у овим ћелијама релативно кратка (седам дана), Комитет сматра да би било пожељније да ћелије од 7 м² буду намењене за једну особу, а ћелија од 14 м² за смештај не више од три особе.¹⁹

Свака просторија је опремљена лежајевима, у неким се ради о креветима на спрат, одговарајућим бројем касета за одлагање личних ствари и понегде столова са столицама. У свакој просторији је истакнута листа инвентара.

У просторијама које имају тоалет, он је у издвојеној, мањој просторији и приватност коришћења је обезбеђена вратима. У осталим случајевима тоалет није део дисциплинске просторије, али се налази у истом објекту и њега би користили како војници на извршењу санкције тако и други војници који користе објекат. Тоалети су опремљени основним уређајима за одржавање личне хигијене, а осим у касарни у Сомбору, вода је пијаћа.²⁰ Могућност купања у одређеном броју случајева постоји у истом објекту, али се углавном

¹⁸ Стандарди ЦПТ: Животни простор по затворенику у затворским установама, пар. 16. и 17.

¹⁹ Извештај ЦПТ о посети Естонији 2012. године, пар. 152.

²⁰ Вода из водовода у касарни у Сомбору није за пиће, а свим војницима пијаћа вода је на располагању у цистерни која се налази у кругу касарне.

купатила налазе у другом објекту. Санитарне уређаје би у неколико касарни²¹ требало заменити, јер су затечени уређаји били у лошем стању.

Тоалет који користе санкционисани војници у једној од посећених касарни

Ни у једној дисциплинској просторији не постоје тастери за позивање дежурних војника нити видео надзор. У објектима у којима се налазе просторије је увек неко присутан, с обзиром да их користи чуварска служба, па би комуникација санкционисаних војника са војницима задуженим за њих у највећем броју случајева била без нарочитих потешкоћа. Потенцијални проблеми су уочени у касарнама у Лесковцу и Крушевцу, где се у дисциплинске просторије улази споља, а просторије дежурних су на другој страни објеката.²² НПМ би овде желео да укаже на стандарде ЦПТ који се односе на полицијско задржавање, за које сматра да су примењиви у овом случају:

Обавеза чувања коју полиција има у односу на особе које држи у притвору укључује и одговорност да се обезбеди њихова сигурност и физички интегритет. Из тога произилази да је правилан надзор над притворским објектима интегрална компонента обавезе чувања коју

²¹ На пример, у касарнама у Јакову и Шапцу.

²² Према тврдњи старешина у касарни у Крушевцу, ова просторија не би била закључавана док се санкционисани војник налази у њој.

је преузела полиција. Морају се предузети одговарајуће мере ради обезбеђења да особе у полицијском притвору увек буду у могућности да имају директан контакт са чуварима. ЦПТ делегације су у више наврата утврдиле да се полицијске ћелије налазе предалеко од канцеларија или радних места где се припадници полиције уобичајено налазе и да нису опремљене никаквим средствима (нпр. систем позивања) који би омогућавао притвореним особама да привуку пажњу полицајца. Под таквим условима постоји велики ризик од различитих инцидената (насиље међу притвореницима; покушаји самоубиства; пожари итд) на које се не би правовремено одговорило.²³

2.2. ИЗВРШЕЊЕ ДИСЦИПЛИНСКИХ САНКЦИЈА

Улаз у дисциплинску просторију у једној од посећених касарни

Начин извршења санкције је ближе уређен Правилном о војној дисциплини, а детаљније регулисан упутствима које доносе команданти јединица и који постоје у свакој посећеној касарни. Упутства се састоје од наређења о формирању просторије, дужности надзорника или других старешина у погледу просторије и у односу на санкционисаног војника, распореда дневних активности и књига евиденције. У највећем броју случајева ова упутства су означена одређеним степеном тајности.

НПМ је из документације и разговора са војницима добио различите информације о начину извршења санкције, често непотпуне и противречне, што је разумљиво, имајући у виду са једне стране да се ова санкција у највећем броју касарни дуги низ година није извршавала и да је последњи пут извршавана када је постојало обавезно служење војног рока, а са друге стране специфична питања која су од значаја за НПМ. Тако, на пример, нека упутства садрже застареле одредбе

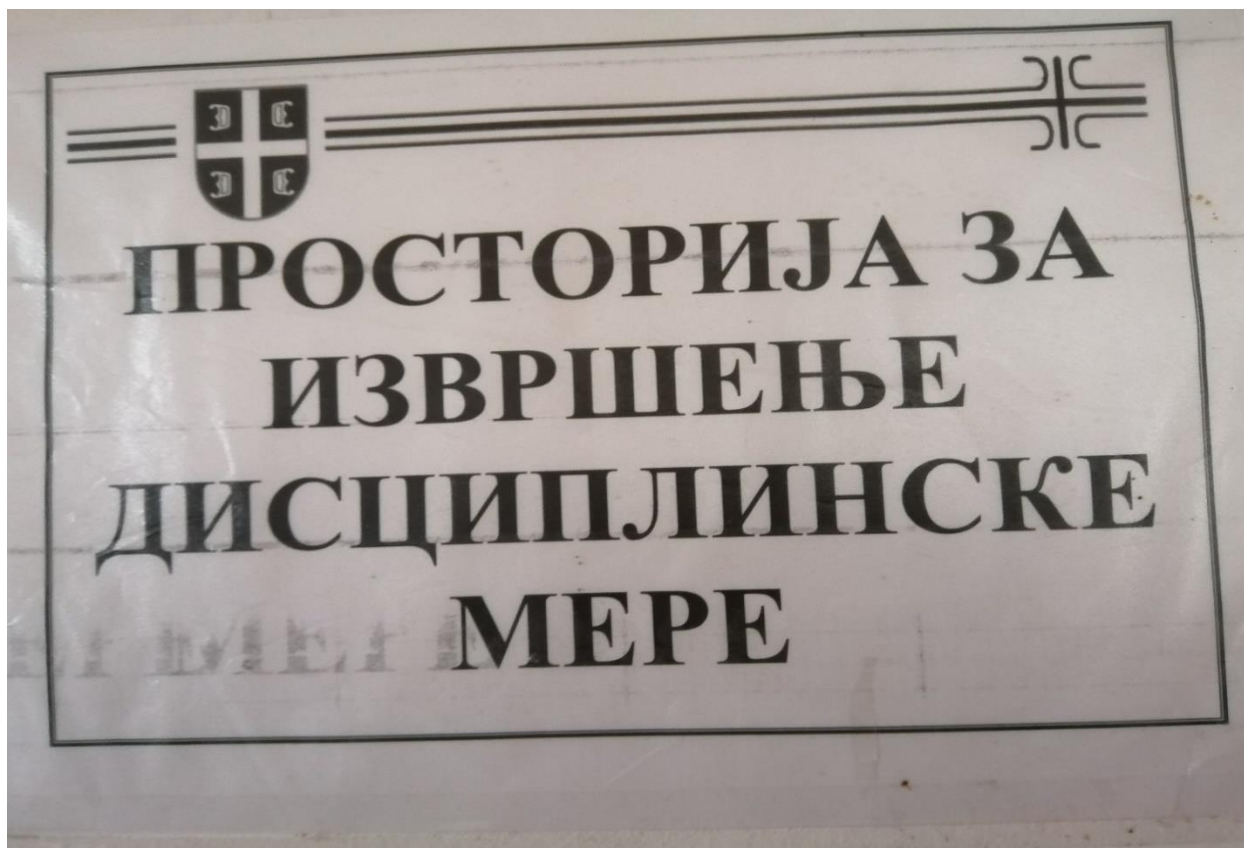
(да се војнику омогућава купање једном у седам дана или да му нису дозвољене посете девојке), иако су и сами војници и њихове старешине биле свесне да се тако нешто данас не би примењивало. Исто тако, иако је тим НПМ од затечених војника добијао информације да би санкционисани војници имали обуке и били радно ангажовани на уређењу објекта и другим пословима, у појединим касарнама ове активности нису биле

²³ Стандарди ЦПТ: Нови стандарди у погледу полицијског притвора, ЦПТ/Инф (2002) 15, пар. 48.

предвиђене прописаним распоредом дневних активности. НППМ на првом месту сматра да је добро што у свим касарнама постоје упутства о начину извршења санкције и обавезама војника у вези са тиме, али и да је потребно да се одредбе ових упутстава преиспитају и осавремене.

Дневни режим активности војника на извршењу санкције се незнатно разликује од режима осталих војника. Најзначајније разлике су да санкционисани војник своје слободно време и ноћни одмор проводи у овој просторији, као и да све активности обавља под надзором. Војници настављају са својим обавезама и током извршења санкције, што подразумева обуку и активности на уређењу и чишћењу круга касарне. Од затечених војника су добијене информације да се санкционисаним војницима не дају тежи физички послови него што би уобичајено и сви други војници имали. Са друге стране, у неколико касарни је добијена информација да санкционисани војник не би имао обуку током извршења санкције. Утисак НППМ је да ово зависи од тога да ли је санкционисани војник из касарне у којој се мера извршава или не.

Санкционисани војник релативно мало времена проводи у дисциплинској просторији, с обзиром да током целог дана има обавезе. Док је у просторији, она је према наводима у највећем броју случајева закључана. Дежурни касарне је 24 сата ту, он је најодговорнији за стање у касарни и обилази све просторије, па би тако обилазио и санкционисаног војника. Стање евидентира у свесци – дневнику извештаја који се доставља команданту. Такође, посећивао би га и старешина који је задужен за извршење санкције.

Ознака намене једне од дисциплинских просторија

О дневном режиму активности и о обавезама током извршења санкције санкционисаног војника упознаје усмено надзорник, дежурни касарне или старешина који је изрекао санкцију. У неколико просторија је истакнут распоред дневног времена. НПМ сматра да је ово добра пракса и да би у дисциплинским просторијама у свим касарнама распоред дневног времена требало да буде видно истакнут. Ово даје санкционисаним војницима поуздане информације о режиму у којем се налазе.

У наставку су налази ЦПТ из посете Изолацији штаба Војне полиције у Јеревану, Република Јерменија:

Евиденција о притвору и друга релевантна документација се добро води, а на зидовима у притворском простору и у ћелијама биле су истакнуте информације о кућном реду и правима затвореника (укључујући и начине жалбе). Ово треба похвалити.²⁴

Поред обука и послова на уређењу касарне, војници у редовном режиму слободно време иначе могу да проводе у спортској рекреацији, што већини војника на извршењу дисциплинске санкције не би било омогућено.

Сви војници се хране у касарнским трпезаријама, а једина разлика за санкционисане војнике је што би обедовали заједно са чуварском службом, пре или након главне поделе obroка, а не са својом јединицом.

Пре смештаја војника у ову просторију у свим касарнама је предвиђено да им се одузимају предмети којима могу да повреде себе или друге. Одузимају им се и мобилни телефони, а њихово коришћење током извршења санкције би им било омогућено на захтев. Постоје разлике од касарне до касарне према томе да ли је објекат у којем се налази просторија у зони безбедности касарне у којој је иначе забрањена употреба мобилних телефона. У сваком случају, на захтев би им се омогућио телефонски разговор и са службеног фиксног телефона. Санкционисани војници имају посете као и други војници. Посетиоци се примају у за то намењеним просторијама у времену које је прописано за целу касарну, са једином разликом што би испред просторија за посету стајао вођа смене, надзорник или други војник задужен за санкционисаног војника. У појединим касарнама би посета била под непосредним надзором. НПМ не види потребу за надзирањем посета на тај начин и препоручује да се посете санкционисаним војницима одвијају у приватности, као што је случај и са посетама другим војницима.

ЦПТ је у свом извештају о посети Војном затвору 2. класе гарнизона Дијарбакир, Република Турска, указао да је потребно обезбедити отвореније аранжмане за посете:

ЦПТ препоручује да се преиспитају аранжмани о посети затвору, како у односу на редове, тако и на подофицире и официре. Што се тиче првог, дебела жичана мрежа која је одвајала затвореника од његовог посетиоца, у комбинацији са slabим осветљењем на страни посетиоца, значило је да је затвореник имао потешкоћа да види свог посетиоца. Генерално, такви затворени објекти за посету кабинског типа представљају значајну препреку

²⁴ Извештај ЦПТ о посети Јерменији 2015. год, ЦПТ/Инф (2016) 31, пар. 44.

постизању циља очувања односа затвореника са породицама и пријатељима. У интересу унапређења таквих односа потребни су отворенији аранжмани за посете.

Када су у питању подофицири / официри, они су дочекивали своје посетиоце у ходнику; иако нуди опуштенију атмосферу него у кабинама за посете редовима, ходник је далеко од идеалног места за примање посета чланова породице или пријатеља.²⁵

Уколико санкционисани војници желе да пошаљу писмо или поднесу поднесак, надзорник би им обезбедио папир и оловку. У неким случајевима предали би писмена надзорнику који их односи у писарницу касарне, где се писмено заводи и потом шаље надлежном органу или другом примаоцу, а у другим случајевима је добијена информација да би војник био спроведен до писарнице да писмено сам преда.

НПМ није затекао ниједну дисциплинску просторију у којој постоји могућност праћења телевизијског програма. Просторија у касарни у Крушевцу опремљена је радио апаратом. У неколико касарни је добијена информација да би санкционисани војник могао да прати телевизијски програм у слободно време у чуварској служби, али нису све чуварске службе имале у својим просторијама телевизор. Иначе, мало је телевизора у касарнама преко којих би војници могли да прате програм и информишу се. Коришћење штампе пре свега зависи од тога да ли касарна има своју кантину и, ако има, да ли је у њој могуће набавити штампу. Тиму НПМ је речено да би санкционисани војник набављао штампу на исти начин као и остали војници, што би подразумевало и да неко за њега купи штампу у продавници ван касарне. У сваком случају, у погледу информисаности НПМ је уочио да не постоје битне разлике између војника у редовном режиму и санкционисаних војника.

У оквиру највећег броја посећених касарни постоје богослужбени простори, односно објекти намењени за верску службу. Касарна у Бачкој Тополи располаже са два таква простора, за католике и православце. Војници из касарни које немају богослужбени простор и војници који су припадници друге религије од оне којој је намењен богослужбени простор користе одговарајуће објекте у касарни која је у близини²⁶ или локалне верске објекте.²⁷ Санкционисаним војницима би све ово било омогућено на захтев и у за то предвиђено време. У Војсци Србије постоји верска служба, у оквиру које војни свештеници из различитих цркава као професионалну војну службу обављају верске обреде. Санкционисаном војнику који се током 2018. године налазио у касарни у Пожаревцу извршење санкције је прекинуто због одсуства из касарне на верски празник (Васкрс), након чега је настављено до истека санкције.

О извршењу дисциплинске санкције у свим касарнама се води евиденција која садржи основне податке о санкционисаном војнику, основу за извршење и почетку и крају извршења санкције. Неправилност у вези вођења евиденције је уочена у касарни у Врању, где евиденција извршења санкције не садржи такве податке, већ податке о дисциплинском поступку (датум наредбе, датум жалбе, одлука о жалби и слично), на шта је тим НПМ указао старешини током посете. У неким касарнама се води евиденција о привремено

²⁵ Извештај ЦПТ о посети Турској 1994. год, ЦПТ/Инф (2007) 7, пар 133.

²⁶ На пример, војници муслимани који се налазе у касарни у Рашкој користе одговарајући богослужбени простор у касарни у Новом Пазару.

²⁷ На пример, војници католици који се налазе у касарни у Новом Саду користе верске објекте у граду.

одузетим предметима, у неким касарнама евиденције обилазака и запажања о стању у просторији, а тек у појединим дневник или евиденција догађаја.

НПМ сматра да би о поступању према санкционисаном војнику и догађајима током извршења санкције требало да постоји детаљан и потпун писани траг. У неким се ове информације евидентирају у дневнику обезбеђења. Уредно вођење евиденција представља једну од гаранција заштите основних права лица према којима се поступа. И овде НПМ упућује на стандарде ЦПТ у погледу полицијског задржавања:

ЦПТ сматра да би се основне гаранције дате особама у полицијском притвору могле додатно оснажити (а рад полицијских службеника могуће и знатно олакшати) уколико би постојао јединствен и свеобухватан полицијски записник за сваку притворену особу, у којем би били евидентирани сви аспекти притвора и све радње предузете у вези притворених особа (време када су лишене слободе и разлози за то; када су им саопштена њихова права; знаци повреда, психичке болести, итд; када су члан породице/конзулат и адвокат били контактирани и када су их ови посетили; када им је била понуђена храна; када су били саслушани; када су били пребачени или ослобођени, итд.). За различите ставке (на пример, ствари у поседу дате особе, чињеници да су особи саопштена њена права и да се та особа на њих позива или да их се одриче), требало би добити потпис притвореника, односно, уколико је потребно, објаснити због чега тај потпис недостаје. Надаље, адвокату притвореника би требало омогућити увид у тај записник о притвору.²⁸

Евиденција извршења дисциплинских санкција је нешто о чему ЦПТ води рачуна и приликом посета војним објектима. У наставку је препорука дата бугарским властима након посете дисциплинским јединицама у Плевену и Горној Бањи и Привременом притвору Војне полиције у Софији, Република Бугарска:

Испитивање евиденције установе показало је да периоди проведени у притвору нису увек исправно документовани (нпр. недостајали су уноси који се односе на датум и / или време пуштања / премештања). ЦПТ препоручује да се побољша евиденција о притвору у притворском објекту Регионалне службе војне безбедности у Софији.²⁹

2.2.1. ЗАБРАНА ИЗЛАСКА ИЗ ВОЈНОГ ОБЈЕКТА

Извршење мере забрана изласка из касарне или другог војног објекта се састоји у немогућности изласка у град ни одласка на викенд одсуство у време извршења мере. Сходно члану 156 Закона о Војсци Србије, извршење отпочиње даном правноснажности одлуке. У том периоду санкционисаном војнику је ограничена слобода кретања у оквиру круга касарне или круга објекта који користи јединица или установа у којој је лице на служби.

С обзиром на специфичност војне службе, за излазак у град или викенд одсуство је потребно одобрење старешине. Војници се пријављују, а старешина одлучује колико њих и ко ће изаћи. Тако, у редовним околностима се дешава да се ни војнику којем није изречена ова мера не одобри викенд одсуство или излазак у град. Ово значи да се мера забране

²⁸ Стандарди ЦПТ: Полицијски притвор, ЦПТ/Инф (92) 3, пар. 40.

²⁹ Извештај ЦПТ о посети Бугарској 2002. год, ЦПТ/Инф (2004) 21, пар. 200.

изласка из војног објекта своди на то да захтеви војника којима је изречена ова мера не би били ни разматрани у периоду на који је мера изречена.

У дневном режиму активности војника којем је изречена ова мера се не мења ништа: он је укључен у редовне активности у вези са војном обуком, ангажује се на одржавању касарне и иде на спортске и друге активности у слободно време. По потреби, уколико је реч о планираним редовним активностима у вези са војном обуком, санкционисани војник их обавља и ван касарне. НППМ је у највећем броју случајева добијао информације да санкционисани војник спава у истој просторији као и пре изрицања ове санкције, односно да се не би измештао из своје јединице. Овде има изузетака, на пример у касарни у Бачкој Тополи тиму НППМ је речено да би санкционисани војник био одведен у дисциплинску просторију, јер је чуварска служба стално ту, па има коме да се обрати ако му затреба нешто.

Санкционисани војник се храни у трпезарији у време када и други војници из његове јединице и има могућност телефонске комуникације, посета, дописивања и остваривања верских права у режиму који важи и за друге војнике у тој касарни. У изузетним околностима, као што је смртни случај у породици, омогућио би му се излазак, па би се касније наставило извршење забране.

2.3. ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА

Здравствена заштита санкционисаних војника је обезбеђена на исти начин као и другим војницима који се налазе у касарни. Сви војни објекти имају приступ војним амбулантама које се налазе најчешће у кругу касарне или ређе у њиховој непосредној близини или у суседној касарни. Амбуланте раде од 7:00 до 15:00 часова, а ван тога свака касарна има дежурног возача и санитетско возило, који војника са здравственим проблемима спроводи до војне или цивилне здравствене установе, зависно од места у којем се налазе. Касарна у Крушевцу има и стационар са 20 постеља.

Санкционисани војник се у случају здравствених проблема обраћа надзорнику који га спроводи до амбуланта. Преписана терапија би у највећем броју случајева стајала код надзорника просторије, односно чуварске службе, који би је у предвиђеним интервалима давали санкционисаном војнику.

Правилима о извршењу ових санкција нису предвиђени лекарски прегледи пре започињања извршења. Такав преглед би био од значаја ради утврђивања евентуалних обољења које санкционисани војник можда има и документовања свих повреда које је евентуално задобио пре смештања у просторије.

Свака касарна има на располагању трупног психолога, који у највећем броју случајева ради у оквиру те касарне, а изузетно у оближњој касарни. Трупни психолог је у одређено време током дана доступан свим војницима, а контакт остварује на захтев војника, када старешина процени да је то потребно или на сопствену иницијативу. Добра пракса је уочена у касарни у Пожаревцу чији трупни психолог обавезно разговара са војником пре ступања на извршење ове санкције, оцењује његов стање и које послове би могао да обавља и налазе и препоруке уноси у протокол. Поред тога, током извршења мере психолог се

редовно преко вође смене интересује о стању санкционисаног војника, по потреби обавља разговоре и запажања евидентира у протокол, а по завршетку извршења санкције обавља завршни разговор да би увидео утицај на војника. Добра пракса из касарне у Пожаревцу би требала да се уведе у свим касарнама јер изолација, ма каква била, може довести до последица по психичко стање сваке особе, те би претходни разговори и процена психолога били од изузетне важности. Ово се нарочито односи на случајеве када би санкционисани војник дошао из друге касарне, чије понашање и склоности до тада нису биле познате старешинама у касарни у којој се извршава санкција.

Такође, у оквиру одређених војних формација постоје тимови састављени од старешина, психолога, лекара и представника кадровске службе - примарни ментално хигијенски тим (ПМХ тим). ПМХ тим, између осталог, разматра стање дисциплине у јединици и, према службеним наводима, непоштовање дисциплине од стране одређеног војника би се разматрало на састанку тима. Овај тим се састаје по потреби, а најмање једном месечно.

ЦПТ је указивао на важност првог лекарског прегледа и раног откривања психичких сметњи код лица лишених слободе:

Приликом уласка у затвор, све затворенике мора одмах да контактира припадник здравствене службе дате установе. У својим досадашњим извештајима, ЦПТ је препоручивао да сваки новопридошли затвореник буде на прописан начин испитан и, уколико је нужно, физички прегледан од стране лекара чим пре то буде могуће. Треба додати да се у неким земљама провера здравственог стања по доласку врши од стране квалификоване болничарке, која о томе извештава лекара. Последњи приступ може се сматрати ефикаснијим у погледу коришћења расположивих људских средстава.³⁰

ЦПТ жели да нагласи улогу коју игра управа затвора у раном откривању затвореника који болују од психијатријских сметњи (нпр. депресије, реактивних стања, итд.), у сврху омогућавања прављења одговарајућих прилагођавања у њиховом окружењу. Ова активност може бити подстакнута пружањем одговарајуће здравствене обуке извесним припадницима затворског особља.

Превенција самоубиства представља још једно питање из делокруга затворске здравствене службе, која треба да осигура да сви унутар једне установе буду у довољној мери свесни овог проблема, те да су успостављени одговарајући поступци.

Здравствена провера по доласку, као и читав процес пријема, имају важну улогу у овом контексту; уколико се правилно обављају, тим путем се могу идентификовати бар неки од оних који су под ризиком самоубиства, те донекле смањити страх који осећају сви новопридошли затвореници.³¹

Још од раних фаза своје активности, ЦПТ наглашава значајан допринос који на местима лишења слободе службе здравствене заштите могу и треба да пружају у борби против злостављања лица лишених слободе методичним евидентирањем повреда и давањем

³⁰ Овај захтев је касније формулисан на следећи начин: сваки новодошли затвореник мора бити на прописан начин испитан и телесно прегледан од стране лекара чим пре то буде могуће; осим у изузетним околностима, ово испитивање/преглед треба извршити на дан пријема, нарочито уколико се ради о установи истражног затвора. Провера здравственог стања по пријему може такође бити извршена од стране квалификоване болничарке, која о томе извештава лекара.

³¹ Стандарди ЦПТ: Услуге здравствене заштите у затворима, ЦПТ/Инф (93) 12, пар. 33, 42, 57 и 58.

информација надлежним властима. Тачно и благовремено документовање и пријављивање таквих медицинских доказа у значајној мери ће олакшати истрагу евентуалних случајева злостављања и утврђивање одговорности починилаца, што, пак, делује као снажно средство одвраћања од злостављања у будућности.

ЦПТ посебну пажњу посвећује улози коју затворске службе здравствене заштите треба да играју у борби против злостављања. Природно је да та улога делом буде везана за могуће злостављање лица лишених слободe током трајања лишења слободe, било да га врши особље или други затвореници. Међутим, службе здравствене заштите у установама које представљају пунктове за улазак у затворски систем такође треба да дају кључни допринос у спречавању злостављања у периоду непосредно пре боравка у затвору, односно док су лица лишена слободe задржана од служби за спровођење закона (као што су нпр. полиција или жандармерија).

Подразумева се да ће са лицима која се доводе у затвор здравствени радник обавити детаљан разговор и физикални преглед чим то буде могуће по пријему. ЦПТ сматра да такав разговор/преглед треба обавити у року од 24 сата од пријема. Такав систематски медицински скрининг новопримљених лица неопходан је из различитих разлога; конкретније, ако се обави како треба, њиме се осигурава да све повреде које на себи имају дате особе – као и сви с њима повезани наводи – буду евидентирани без непотребног одлагања. Исту процедуру требало би следити када се затвореник који је био поново пребачен у полицијски притвор из разлога везаних за истрагу након тога врати у затвор. Нажалост, такви премештаји су у неким државама које ЦПТ посећује још увек устаљена пракса и могу подразумевати и висок ризик од злостављања (в. и став 80). Слично томе, сваки затвореник који је учествовао у неком насилном инциденту унутар затвора требало би без икаквог одлагања да буде медицински преглед.

Поред затвора, постоје и друга места лишења слободe где се лица могу држати дуже време (тј. више од неколико дана). То је, рецимо, случај са притворским центрима који се користе за смештај лица која се чувају по основу закона о странцима. Надаље, у неким земљама које ЦПТ посећује, различите категорије притвореника (нпр. починиоци управних прекршаја, лица задржана у притвору до премештаја у затвор или лица против којих се води даља истрага) могу се дуже време држати у „објектима за привођење“ или „привременим притворским објектима“. И на таквим местима треба обављати систематски медицински скрининг новопритошних лица.³²

Комитет је више пута нагласио значај лекарског прегледа новопримљених затвореника, посебно у установама које представљају тачке приступа у затворски систем. Такав преглед је од суштинског значаја, нарочито у циљу спречавања самоубиства и ширења преносивих болести (као што су туберкулоза, хепатитис Б/Ц, ХИВ). Здравствене службе у затвору такође могу значајно да допринесу спречавању злостављања током периода непосредно пре смештања у затвор, односно кад су лица у надлежности органа за спровођење закона, путем систематског и правовременог евидентирања повреда и, када је то потребно, пружања информација надлежним органима.

Сваког новопримљеног притвореника потребно је интервјуисати и систематски прегледати што је пре могуће, најкасније 24 часа након пријема, а преглед спроводи лекар (или квалификована медицинска сестра која подноси извештај лекару), под условима који гарантују медицинску поверљивост. С тим у вези, посебну пажњу је потребно посветити

³² Стандарди ЦПТ: Документација и пријављивање медицинских доказа о злостављању, ЦПТ/Инф (2013) 29, пар. 71 и 73.

*посебним потребама угрожених група као што су малолетници, старија лица, лица зависна од супстанци и лица са менталним сметњама.*³³

ЦПТ ове своје стандарде примењује и приликом оцене стања у војним притворским објектима. На пример, приликом посете војним затворима гарнизона Бигосч и Торун, Република Пољска:

*Све војнике је прегледао гарнизонски лекар пре пријема у војни затвор; у ствари, особа се не може притворити без претходног лекарског прегледа. Надаље, гарнизонски лекар свакодневно је посећивао затворене војнике и, ако је прикладно, могао препоручити суспензију дисциплинског притвора.*³⁴

Такође и приликом посете Изолацији штаба Војне полиције у Јеревану:

*У погледу здравствене заштите, Изолација је имала свог лекара на лицу места и асистента са пуним радним временом који је виђао затворенике два пута дневно и дистрибуирао им преписану терапију. Затвореник са којим је делегација разговарала није имао притужби на приступ лекару и асистенту. На основу прегледа медицинских картона и друге медицинске документације (која се добро чувала), делегација је утврдила да су сви новопристигли војници систематски прегледани. Кад год је постојала потреба за специјалистичким прегледима/третманима (укључујући стоматолошке) или хоспитализацијом, трансфери у Војну болницу су се лако организовали. Уређене су нередовне посете психолога (на захтев затвореника), али није било посете психијатра. ЦПТ позива јерменске власти да размотре пружање такве могућности.*³⁵

Напоследку, НПМ сматра да би преписану терапију пацијенту – санкционисаном војнику требало да даје искључиво медицинско особље. На истом становишту стоји и ЦПТ:

*Затворска здравствена служба морала би да обезбеди медицински третман и здравствену негу, као и одговарајући режим исхране, те физиотерапијске, рехабилитацијске или било које друге потребне специјалне погодности, под условима који су упоредиви са онима који се пружају пацијентима у заједници на слободи. Зато треба обезбедити здравствено, болничко и техничко особље, те просторије, инсталације и опрему. Мора постојати одговарајући надзор над апотеком и издавањем лекова. Надаље, припрема лекова мора бити увек поверена стручном особљу (фармацеуту / медицинској сестри, итд.).*³⁶

ЦПТ је овај проблем уочио приликом посете затворима у Републици Србији и препоручио надлежним органима да се са оваквом праксом прекине:

Делегација са забринутошћу констатује да се подела лекова затвореницима у Окружном затвору Београд и Казнено-поправном заводу Пожаревац – Збела не обавља искључиво од стране здравственог особља; затворски службеници или запослени у заводу као помоћно

³³ Стандарди ЦПТ: Задржавање у притвору, ЦПТ/Инф (2017) 5, пар. 72.

³⁴ Извештај ЦПТ о посети Пољској 1996. год, ЦПТ/Инф (98) 13, пар. 182.

³⁵ Извештај ЦПТ о посети Јерменији 1996. год, пар. 41.

³⁶ Стандарди ЦПТ: Услуге здравствене заштите у затворима, пар. 38.

особље такође су укључени у различитој мери у овај процес. ЦПТ мора да нагласи да коришћење запослених или помоћног особља за ову сврху треба примењивати само када нема никаквог другог решења. Надаље, ни затвореници ни затворско особље не би требало да буду укључени у поделу лекова. ЦПТ поново наглашава своју препоруку да се подела лекова у Окружном затвору Београд и Казнено-поправном заводу Пожаревац – Забела врши искључиво од стране квалификованог медицинског особља.³⁷

2.4. ДИСЦИПЛИНСКИ ПОСТУПАК

Санкционисање војника за дисциплинске грешке се евидентира у рапортним књигама које се воде за сваку јединицу. У рапортну књигу се уписују име војника, датум рапорта, изјава војника и одлука претпостављеног старешине. Уочено је да од рапорта до уручивања наредбе не протекне дуже од неколико дана и да се поступак ефикасно спроводи. Наредбе се саопштавају пред стројем.

О потреби за покретањем дисциплинског поступка извештава се претпостављена команда. Такође, извештава се о свим ванредним догађајима и подаци о догађајима и узроцима се на системски начин анализирају како би се спречили инциденти убудуће. Једном месечно се команданту јединице доставља статистички извештај о дисциплинским санкцијама, на који начин може да има увид у стање реда и дисциплине у касарни.

У дисциплинском поступку војник даје своју изјаву која се констатује у рапортној књизи, чију веродостојност војник потписом потврђује. Прилажу се дисциплинска пријава, службена белешка старешине и изјаве војника који су учествовали у догађају. У свим предметима у које је остварен увид војницима је омогућено да се изјасне о повреди дужности из службе и сви су је признали. У касарни у Новом Саду у рапортној књизи није уписана изјава лица, па би требало водити рачуна да се увек писмено констатује изјава војника о повреди дужности из службе која му се ставља на терет.

Ниједан од санкционисаних војника у случајевима у које је НПМ остварио увид није користио право на браниоца у поступку. Санкционисаном се уручује одлука – наредба са поуком о праву на жалбу. Војници потписом потврђују пријем одлуке. Све наредбе у које је извршен увид су биле уредно потписане од стране санкционисаних војника. Жалба се предаје старешини који је изрекао санкцију, који је заводи и упућује другостепеном органу. Жалби није било.

Правилима дисциплинског поступка за дисциплински преступ је предвиђено да пре првог саслушања у извиђајном поступку, учинилац мора бити поучен да има право да се брани сам или уз стручну помоћ браниоца, кога може сам изабрати, да бранилац може присуствовати његовом саслушању и да мора бити упозорен да све што изјави може бити употребљено против њега као доказ. Уколико жели браниоца, мора му се оставити рок од најмање 24 часа да га ангажује. Такође, пре првог саслушања, лице одређено за вођење дисциплинског извиђаја у обавези је да учиниоцу саопшти шта му се ставља на терет и да

---

³⁷ Извештај ЦПТ о посети Србији 2011. год, ЦПТ/Инф (2012), пар. 69.

га поучи да није у обавези да изнесе своју одбрану нити да одговара на постављена питања.³⁸

У поступку за расправљање одговорности за дисциплинску грешку, при изрицању и извршењу мере, претпостављени старешина мора водити рачуна о достојанству и части потчињеног, а дисциплинска мера се може изрећи пошто се учинилац саслуша и прибаве други докази за утврђивање повреде и одговорности.³⁹

Додатно, прописано је и да се у првостепеном дисциплинском поступку окривљеном мора омогућити да усмено изнесе своју одбрану, да у поступку за расправљање дисциплинске грешке окривљени своју одбрану може изнети и писмено, да се може бранити сам или преко браниоца и да бранилац може бити адвокат или дипломирани правник са положеним правосудним испитом на служби у Војсци Србије или Министарству одбране.⁴⁰

Заштита права пред судом је уређена тако што је прописано да се против првостепене одлуке донете у дисциплинском поступку може поднети жалба, која задржава извршење дисциплинске санкције, као и да се против пресуде Вишег војног дисциплинског суда може водити управни спор.⁴¹

По жалбама војника на служењу војног рока изјављеним против наредби о изрицању дисциплинске мере забрана удаљења из посебних просторија у војном објекту до 15 дана, одлучују војни дисциплински судови⁴².

Такође, војни дисциплински судови у првом степену суде припадницима Војске Србије за дисциплинске преступе. По жалби на одлуку војног дисциплинског суда одлучује Виши војни дисциплински суд.⁴³

2.5. НАДЗОР

У оквиру Министарства одбране постоји Инспекторат одбране, који обавља инспекцијске послове који се односе на, између осталог, стање оперативних и функционалних способности команди, јединица и установа Војске Србије. Инспекторат посећује војне објекте у складу са својим планом рада. Према службеним наводима, ова врста надзора се обави најмање једном годишње, а све посвећене касарне су у претходних годину дана макар једном имале инспекцијски надзор.

Поред тога, постоји и унутрашња контрола од стране Војске Србије, која се обавља по линији дежурства и линији командовања. Објекат чуварске службе редовно обилази дежурни касарне, на дневном нивоу. По линији командовања, контролу обављају претпостављени старешина, претпостављена команда, па све до Генералштаба. Контрола

³⁸ Чл. 69. Правила о војној дисциплини.

³⁹ Чл. 20. и 21. ст. 1. Правила о војној дисциплини.

⁴⁰ Чл. 166. Закона о Војсци Србије.

⁴¹ Чл. 167. Закона о Војсци Србије.

⁴² Чл. 43. ст. 4 Правила о војној дисциплини.

⁴³ Чл. 162. Закона о Војсци Србије.

се дакле обавља од стране различитих нивоа и што је виши ниво то су, природно, контроле ређе.

Посете надзорних органа могу бити најављене или ненајављене. Стање у дисциплинским просторијама се контролише у складу са циљем конкретног надзора. Запажања, са препорученим мерама се уписују у евиденцију (Књига запажања о стању у просторији) која се води у оквиру касарне. Поред стања у просторији, проверава извршење санкције: евиденција, потврда о извршењу, да ли се санкција евидентира, да ли се брише у складу са роковима и слично.

Спољни надзор од стране организација цивилног друштва до сада није обављан.

Као што је раније наведено, ово су биле прве посете НПМ.

2.6. ПРАВО НА ПРИТУЖБУ

Војник на извршењу санкције има могућност да дежурном касарне изнесе све евентуалне примедбе које има, рачунајући ту и услове у просторији и поступање према њему. Дежурни, који се иначе мењају по сменама, су у обавези да примедбе евидентирају у књизи - дневнику, који се свако јутро износи команданту касарне.

Сваки војник може усмено да се обрати претпостављеном. Санкционисани војник током дана има контакт са старешинама, приликом њиховог обиласка, приликом обуке или током других активности. Може затражити и од надзорника просторије или вође смене чуварске службе разговор са претпостављеним и то би му било омогућено. Сваки припадник Војске Србије може да тражи разговор са вишом инстанцом, од непосредно претпостављеног до највиших старешина у војној хијерархији и старешине су дужне да омогуће ово право својим потчињенима. Захтев за службени разговор се у појединим касарнама подноси на обрасцу у којем се наводи разлог, а о обављеном разговору се сачињава записник, који се заводи и један примерак уручује лицу са којим је разговор обављен.

Притужбе се могу износити и писменим путем, заводе се у писарници касарне, одакле се један примерак упућује ономе коме је намењен, а један остаје у архиви. На овај начин се поступа и са евентуалним притужбама спољним механизмима контроле, као што је Заштитник грађана. НПМ сматра да би заштита санкционисаних војника била ојачана уколико би им биле пружене информације о могућности подношења притужбе Заштитнику грађана, у складу са законом,⁴⁴ уколико сматрају да су им поступањем током извршења санкције повређена права. То може имати значајан превентивни или одвраћајући ефекат у погледу било ког облика недозвољеног поступања.

НПМ овде пре свега има у виду препоруке Комитета министара Савета Европе о људским правима припадника оружаних снага:

---

⁴⁴ Закон о Заштитнику грађана ("Сл. гласник РС", бр. 79/05 и 54/07).

Државе чланице би требало да предузму мере за подстицање пријављивања дела мучења или злостављања у оружаним снагама и да заштите од одмазде оне који извештавају о таквим делима.

Припадници оружаних снага који тврде да су били жртве узнемиравања или малтретирања би требало да имају приступ притужбеном механизму независном од ланца командовања.⁴⁵

Узете су у обзир и релевантне препоруке које је ЦПТ упућивао земљама у којима је посећивао војне објекте, на пример притворски објекат ("Hauptakhts") 2. регионалне дивизије Одељења војне полиције у Сенакију (*Senaki Hauptakhts*), Грузија:

*Теоретски, притвореним војницима било је дозвољено да подносе формалне притужбе команданту, а затим војном тужиоцу, али је и сам командант признао да се овај поступак никада није користио у пракси. Делегација је такође била изненађена када је сазнала да су кутије за поверљиве притужбе уклоњене пре неколико година. ЦПТ препоручује да се тренутна правила и пракса измене тако да се притвореним војницима омогући подношење поверљивих притужби спољним властима. Такође би требало успоставити одговарајуће интерне притужбене поступке (видети препоруку из 126. параграфа, који се примењује *mutatis mutandis*).⁴⁶*

Такође, Закон о Војсци Србије предвиђа да се прописи о заштитнику грађана који се односе на заштиту и остваривање права грађана примењују и на професионалне припаднике Војске Србије.⁴⁷

Према службеним наводима, војници који су претходних неколико година били на извршењу ове дисциплинске санкције нису имали примедби на поступање према њима.

Такође, Војска Србије примењује прописе о узбуњивачима и мобингу.⁴⁸ У појединим касарнама су затечена истакнута обавештења о томе.

⁴⁵ Препорука Комитета министара државама чланицама о људским правима припадника оружаних снага, т. 12. и 85.

⁴⁶ Извештај ЦПТ о посети Грузији 2014. год, ЦПТ/Инф (2015) 42, пар. 168.

⁴⁷ Закон о Војсци Србије, чл. 29. ст. 4.

⁴⁸ Закон о заштити узбуњивача ("Сл. гласник РС", бр. 128/14) и Закон о спречавању злостављања на раду ("Сл. гласник РС", бр. 36/10).

3. ПРЕПОРУКЕ

Имајући у виду утврђено стање и важеће прописе и стандарде, НПМ упућује следеће препоруке:

1. Унапредити материјалне услове у дисциплинским просторијама у којима је то потребно, тако да се обезбеди довољан доток свежег ваздуха и адекватна природна и вештачка осветљеност.
2. Уподобити предвиђени капацитет дисциплинских просторија у којима је то потребно, односно број лежајева са површином ових просторија, у складу са важећим стандардима животног простора.
3. Заменили дотрајале санитарне уређаје тамо где је то потребно.
4. Обезбедити да санкционисани војници, у дисциплинским просторијама у којима је то потребно, увек буду у могућности да имају директан контакт са војницима задуженим за надзор над њима, инсталирањем тастера за позивање или видео надзора или на други погодан начин.
5. Преиспитати и унапредити одредбе упутстава у погледу начина извршења дисциплинских санкција које се састоје у забрани удаљења из посебних просторија у војном објекту.
6. У дисциплинским просторијама у свим касарнама видно истаћи распоред дневних активности.
7. Омогућити да се посете санкционисаним војницима одвијају у приватности, односно без непосредног надзора над посетама.
8. Писано документовати информације о поступању према санкционисаном војнику и догађаје током извршења санкције (време обилазака, извођења и враћања у просторију, обедровања, активности и друго).
9. Предвидети обављање лекарског прегледа санкционисаног војника пре почетка извршења санкције.
10. Предвидети разговор психолога са санкционисаним војником пре почетка извршења санкције.
11. Обезбедити да искључиво медицинско особље санкционисаном војнику даје терапију.
12. Информисати санкционисане војнике, пре почетка извршења санкције, о могућности подношења притужбе Заштитнику грађана.

НПМ изражава очекивање да ће Министарство одбране и Војска Србије размотрити упућене препоруке и по потреби остварити дијалог са НПМ у вези са могућим мерама њиховог спровођења.